

Lisztóczy László

„A fájdalom csalogánya”

Emlékezés Vachott Sándorra születése kétszázadik évfordulóján

Gyöngyös az 1848–49-es forradalom és szabadságharc időszakában írta irodalomtörténetének legszebb, legdicsőbb lapjait. Arra különösen büszkék lehetnek a város polgárai, hogy Zalár József és Spetykó Gáspár – Petőfihez hasonlóan – nemcsak lantjával, hanem kardjával is védte a hazát: nemzetőrként mindketten részt vettek a délvidéki harcokban. Zalár József a tavaszi hadjárat idején a Damjanich-csapattest „hadi poétája” volt, olyan szerepet játszott a hős tábornok mellett, mint Petőfi Bem apó oldalán. Vachott Sándor szintén belépett a gyöngyösi nemzetőrségbe, és keblére tűzve a felesége által készített kokárdát, részt vett katonai gyakorlataikban. Ő is készen állt a rácz lázadók elleni küzdelemre, de csakhamar más megbízást kapott anyai nagybátyjától, Kossuth Lajostól.

*

Vachott Sándor apai és anyai ágon egyaránt régi felvidéki, evangélikus vallású, nemesi családból született Gyöngyösön 1818. november 17-én. Szülővárosában végezte elemi iskolai és a ferences gimnáziumban kezdte középfokú tanulmányait. Édesapja, Vachott Imre a herceg Esterházy-család uradalmi ügyésze, édesanyja, Hercsúth Zsuzsanna Kossuth Lajos unokanővére volt. Költői hajlamait édesanyjától örökölte, aki – Vahot Imre szavait idézem – „legfőbb szellemi élvezetét a hazai s külföldi költők műveinek olvasásában találta fel”, lánykorában maga is verselgetett.

Idő előtt kellett felnőtté válnia, felelősséget vállalnia sorsa alakulásáért. 1831-ben először édesanyját, majd édesapját is elvesztette. Szülei végakarátát teljesítette akkor, amikor 1831 őszén – öccsével, Imrével együtt – Eperjesen folytatta gimnáziumi tanulmányait, 1835-ben pedig beiratkozott az ottani jogakadémiára. Bekapcsolódott az Eperjesi Magyar Társaság munkájába, mely tagjainak nemzeti öntudatra ébresztését, nyelvi önvédelmét és gazdagodását szolgálta. Ez a szellemi közösség avatta költővé.

1837-ben befejezte a jogi stúdiumot, s egy ideig Sáros és Nógrád vármegyében volt joggyakornok. 1838-ban a magyar szellemi élet központjába, Pestre vitte a költői hírnév vágya. *Vándor dala* című, Gyöngyösön írt versében így köszönt el szülőhelyétől:

*Kedvesen süt a hold,
Szól az estharang,
A szelíd harangszó
Nekem búcsuhang.*

*Áldjon Isten téged,
Zöldülő vidék,
Hol vidám leginkább,
Néha bús valék.*

*Téged is megáldjon,
Messze kék halom,
Álltam olykor rajtad
Csöndes hajnalon.*

*Vedd, fogadd bucsúmat,
Kisded ősi lak,
Úgy akarja sorsom,
Árván hagyjalak.*

*Völgy patakja, tóled
Nem bucsúzom el:
Együtt utazunk mi
Isten hírivel.*

1841. március 19-én Pesten tette le az ügyvédi vizsgát is, de ezzel csak tanulmányi végére tett pontot, hivatását nem gyakorolta. Az irodalomnak élt.

Földije, Bajza József indította el költői pályáját, az általa szerkesztett *Athenaeum-ban* jelentek meg első versei 1838-ban. Ettől az évtől kezdve rendszeresen publikált. Sorsa is magyarázza, hogy az emlékezés, a bánat, a fájdalom szelíd és meleg hangú énekeseként szólalt meg. Petőfi „a fájdalom csalogányá”-nak nevezte, dalait „édesbús” jelzővel illette. Az érzelmes, választékos, formai tökélyre törekvő, a nyugat-európai verselés törvényeit követő biedermeier stílus jegyében alkotott.

1842. január 22-én a Kisfaludy Társaság rendes, 1843. október 7-én a Magyar Tudós Társaság levelező tagjává választotta. 1846-ban napvilágot látott első versgyűjteménye, a következő évben pedig *Báthory Erzsébet* című „történeti beszélye”.

A két könyv megjelenésének már feleségével, a nála csaknem tizenegy évvel fiatalabb Csapó Máriával együtt örülhetett, akivel 1841. március 18-án Bajza József névnapi ünnepségén ismerkedett meg. Csapó Mária és családja sok szállal kapcsolódott a korszak magyar irodalmi életéhez. Édesanyja, Csajághy Erzsébet révén unokahúga volt Vörösmarty és Bajza feleségének, Csajághy Laurának és Júliának, nővére Petőfi szerelmének, a *Cipruslombok Etelke sírjáról* című ciklus műzsájának. Otthonukban legendás irodalmi-művészeti szalont szerveztek, vendégül látták a kor legnevesebb alkotóit, színészeit és képzőművészeit.

A mátkaság két esztendőnél is tovább tartott. Csapó Mária szülei lányuk fiatal kora és gyenge egészsége miatt késleltették a házasságot. Vachott Sándor 1843. május 14. és július 4. között a pozsonyi országgyűlésre látogatott. Ott ismerkedett meg és kötött barátságot a pályája küszöbén álló Petőfivel. A szülők nem tudtak tovább ellenállni a vőlegénye után a betegségig sóvárgó gyermekük akaratának. Vachott Sándor és Csapó Mária 1843. július 10-én fogadott egymásnak örök hűséget Pesten, a Deák téri evangélikus templomban.

A házaspár egy ideig Pesten bérelt lakást. 1843 őszén Fáy András meghívta őket a híres fői szüretre, amelyet Vachott Sándorné örökített meg *Rajzok a múltból* című memoárjában. Egyik részlete a nemzeti színek összeállításának megindító epizódját meséli el, melyet Vachott Sándorné ötlete nyomán a késve érkező Kossuth Lajos üdvözlésére a saját piros, Vörösmarty fehér zsebkendőjéből és a memoáríró zöld nyaksálából fűzött egybe s tűzött ki a szőlőhegy legmagasabb pontjára Deák Ferenc. Ez a történet igen sokat elárul a reformkor szellemiségéről.

1844 tavaszán várt rájuk az első nagy megpróbáltatás: az após, Csapó János anyagi és erkölcsi összeomlása. Vahot Imre így foglalta össze a történeteket: „Csapó megbukott, hamis váltókat csinált, s Pestről megszökött”.

A magára maradt feleség lányaival együtt a Vachott házaspár otthonába költözött. Ott élte utolsó hónapjait Csapó Etelke is. Petőfi 1844 őszétől udvarolt a gyönyörű lánynak, és sűrűn meglátogatta a Vachott családot. Etelke 1845. január 7-én szívszélhűdésben váratlanul elhunyt. Petőfi némán, mély gyászban virrasztott a koporsó mellett. A temetés után néhány hétig a lány üresen hagyott szobájában lakott, részben ott születtek a *Cipruslombok Etelke sírjáról* versei is.

A két sorscsapás és a Csapó család eltartásának gondja új otthon keresésére ösztönözte az ifjú párt. 1845 tavaszán Tápiósápra költöztek, bérbe vették a Radvánszky-kastélyt és a hozzá tartozó birtokot. Ott éltek jó két és fél esztendeig idillikus körülmények között, „boldog remeteségben”. Valóságos irodalmi-művészeti szalont, biedermeier idillt rendeztek be otthonukban. Megfordult náluk például Erdélyi János, Garay János, Petőfi Sándor és Vörösmarty Mihály. Boldogságukat tovább fokozta az a hazafias felbuzdulás, amely egyre inkább hatalmába kerítette a reformkori magyar értelmiséget.

Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc első hónapjait Gyöngyösön éltek át, ahová 1847–1848 fordulóján költöztek. Lelkesedéssel fogadták a március 15-i események hírért. Vachott Sándor a gyöngyösi nemzetőrség tagjaként útra készen várta a délvidéki rác lázadók elleni bevetést is. Erre azért nem kerülhetett sor, mert a házaspár életében nemsokára sorsdöntő változás történt. Vachott Sándor Kossuth Lajos közvetlen környezetében kapott állást, és családjával együtt Pestre költözött. Először a szeptember 16-án megalakult Országos Honvédelmi Bizottmány, majd a kormányzói hivatal polgári ügyosztálya titkári tisztét töltötte be.

1849 januárjában követték a kormányt és a kormányzót Debrecenbe. Ott szü-

letett 1849. május 25-én Vachott Sándor egyetlen ismert verse a forradalom és szabadságharc idejéből, a *Ha nap vagy...*, mely egyszerre szólaltatta meg rajongó szabadságszeretetét és a nemzet jövője miatt érzett szorongását.

A vers megírása után feltartóztathatatlanul sodródtak az események a tragikus végkifejlet felé. A csakhamar bekövetkező orosz beavatkozás összeroppantotta az ország maradék erejét. A kormány és a nemzetgyűlés július elején Szegedre, majd Aradra költözött. Vachott Sándor Szegedre még követte a kormányt, majd – nem lelvén „honját a hazában” – kalandos úton Nógrádba, Szirák városába érkezett, és gróf Teleki József kastélyában kapott menedéket.

Áldott állapotban lévő felesége és a Csapó család az idő tájt a régi eperjesi barát, Arday Károly vendégszeretetét élvezte Pomázon, aki az ottani Teleki-birtokok jószágigazgatója volt. A Szirák és Pomáz közötti összeköttetés lehetővé tette, hogy Vachott Sándor először levelezés útján, majd személyesen is kapcsolatba lépjen feleségével. Időközben az első gyermekét nyolc hónapja a szíve alatt hordó Csapó Mária úgy döntött, hogy – véget vetve a titkolózásnak, a rejtőzködésnek – férje ügyét hivatalos útra tereli, és Isten kegyelmére bízta. Szeptember elején – anyai nagynénjével, Csajághy Laurával együtt – Kossalkó Jánoshoz, a királyi ügyek igazgatójához fordult, akiről az a hír járta, hogy segítséget nyújt az üldözötteknek. Ő Vachott Sándort a fővárosba rendelte, kihallgatásoknak vetette alá, megtiltotta, hogy elhagyja Pest-Budát. Szeptember 23-án megszületett első, Károly névre keresztelt gyermekük. Felesége újabb közbenjárására Vachott Sándor is engedélyt kapott, hogy Pomázra költözzön. A téli hónapokat a Pest közelében fekvő településen töltötték.

A szabadságharc bukását követő néhány hónap – és főként a pomázi időszak – Vachott Sándor költői pályájának talán a legvirágzóbb fejezete. A mérhetetlen fájdalom szétfeszítette benne a hallgatás zsilipjeit, versek sorában siratta el a bukott forradalmat, örökítette meg akkori szenvedéseit, megaláztatásait. E tárgykörben – mind mennyiségi, mind minőségi szempontból – az ő nevéhez fűződik az egyik legértékesebb teljesítmény.

Az idő tájt keletkezett versei közül kivételes rang illeti meg az *Ima országunk Védasszonyához* címűt, mely egy nappal az aradi vértanúk kivégzése után, 1849. október 7-én íródott. A költő a Fájdalmas Szűzanya, a Magyarok Nagyasszonya oltalmába ajánlotta eltiport, megalázott nemzetét, megrendítő alkotással gazdagítva a hazai Mária-tisztelet Szent Istvánig visszanyúló történetét:

*Hozzád kiáltunk fel, szűz Mária!
Tekints magyar néped fájdalmira!
Boldogságos szűznek nem nevezünk:
Midőn lesújtva őseink hona,
Melynek te voltál védőasszonya,
Boldognak téged mi nem hihetünk.*

*Megbántanók e hittel szivedet:
Szíved, melyért választá tégedet
Védül a hon, sok századév előtt.
Hallá népünk, hogy szántad gyermeked,
Midőn keresztfán megfeszítettet:
Hallá népünk, hogyan sirattad őt.*

*Mint egykoron keblednek szent fiát,
Sirasd most a mennyekben Hunniát!
Ott fenn talán szemednek árjai
Nem fognak oly hijába folyni, nem,
Amily hijába folytak ideleenn
Hűséges néped vérpatakjai.*

Az ellene folyó eljárást 1850 tavaszán szüntették meg. Végre megnyílt előttük az út a szülőföld felé. Amikor elhagyták Pomázt – Vachott Sándornét idézem –, valósággal megáldották „a hajlékot, sőt még a helységet is, hol a nehéz telet elég szerencsével” élték át. Április első napjaiban Gyöngyösre, októberben Nagyrédére költöztek.

Az üldöztetéstől való szabadulás és az újbóli fészekrakás öröme, a békés falusi környezet, a házban és a kertben körülöttük tipegő kisfiuk látványa, Ida, majd Erzsébet nevű kislányuk születése a Vachott-házaspár nagyrédei életét a kiegyensúlyozottság, a boldogság időszakává avatta. Vachott Sándort egyre sűrűbben kereste föl a költészet múzsája is, s lantján immár a derű és a remény húrjait is megpendítette.

1852. december 6-án Sárosi Gyula rejtegetése miatt letartóztatták, és a hírhedt pesti börtönbe, az Újépületbe szállították. Ott írta *Magánybörtönömben* című versét. Intonációjában így becézte hitvesét:

*Nefelejcs a szemed;
Nem is felejthetem:
Kékké a börtönéjt
Azzal szinezgetem.*

Érzékeny, könnyen sebezhető idegrendszere nem tudta tartósan elviselni a börtönélet nyomasztó légkörét. Összetört lélekkel, elborult elmével engedték ki a börtönből 1853 márciusában, s igazi énjét, tiszta öntudatát 1861. április 9-én bekövetkezett haláláig nem nyerte vissza.